

КИБЕРЖИНОЯТЛАР ДОИРАСИДА СОДИР ЭТИЛГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ МАХСУС ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Мустофақулов Бобур Асрор ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси фаолияти кафедраси ўқитувчиси, капитан

Сатторов Шахзоджон Шерзодович

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси кундузги таълим
Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти ихтисослиги бўйича
таълим олаётган 2-ўқув курси 222-ўқув гуруҳи курсанти
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15332871>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-Aprel 2025 yil
Ma'qullandi: 25-Aprel 2025 yil
Nashr qilindi: 30-Aprel 2025 yil

KEYWORDS

Кибержиноятлар,
киберҳавфсизлик тўғрисидаги
қонун, ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси, махсус
профилактика.

ABSTRACT

Ушбу мақолада кибержиноятларнинг вужудга келиши тарихи, кибержиноятнинг тушунчаси ва турлари, кибержиноятчилик ҳақида олимларнинг фикрлари ва киберҳавфсизлик тўғрисидаги қонуни, махсус профилактикани амалга ошириш йўллари ҳақида сўз юритилади.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда рақамли технологиялар такомиллашиб, унинг асосий ўсиш омиллари ҳисобланган электрон тижорат платформалари, рақамли сервислар ва уларда амалга ошириладиган тўловларни сифатли ва хавфсиз қайта ишлаш билан боғлиқ, молиявий технологиялар шиддат билан ривожланмоқда. Рақамли иқтисодиётни янада ривожлантириш, рақамли маҳсулотлар (хизматлар) истеъмолчилари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва рақамли технологиялар воситасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларга қарши курашишни кучайтириш, шунингдек, аҳолининг рақамли молиявий саводхонлигини оширишга алоҳида этибор қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил учун мўлжалланган энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида "Одамлар тинч яшаши учун бутун мамлакатимизда жиноятдан холи муҳит яратишимиз шарт. Биз ички ишлар вазирлиги тизимида ваколат ва функцияларни қуйи бўғинга тушириб, уни чинакам халқчил тизимга айлантиришимиз зарур. Бу борада илмий ёндашув ва илғор ахборот-коммуникация технологияларини жадал жорий этамиз. Ҳар бир жиноят ёки ҳуқуқбузарликнинг барвақт олдини олиш ва унга қарши курашиш бўйича ҳар қайси ҳудуд ўз тажрибасини яратиши керак" деб бежизга таъкидламаганлар.

Кибержиноятнинг вужудга келиши билан тадқиқотчилар ўртасида «кибержиноят» атамаси қанақа бўлиши ва ушбу атама нималарни ўз ичига олиши кераклиги ҳақида мунозаралар пайдо бўлиб, ханузгача давом этиб келмоқда. Тадқиқотчилар ўртасидаги баҳслар давомида «кибер жиноят ва «компютер жинояти»

атамаларининг комбинацияси масаласини кўтарадиган бир неча назариячилар мавжуд, бу икки тушунча ўртасидаги муносабатлар бўйича биринчи назарияда «кибер жиноят» атамаси «компьютер жинояти»га қараганда кенгроқлигини таъкидлайди. Ушбу назариянинг вакиллари рус олимлари В.А. Номоконов ва Т.Л. Тропина ўз тадқиқотларида «кибержиноят» тушунчасини келтириб чиқарадиган сўзларнинг маъносини тавсифловчи хорижий изоҳли луғатларни таҳлил қилиб, таҳлил натижаларига кўра, "кибержиноят" атамаси "компьютер жинояти"дан кенгроқ деган хулосага келишди. Улар ўз фикрларида ахборот маконида содир этиладиган жиноятларнинг моҳиятини аниқроқ ва тўғри тасвирлайдилар, бундан ташқари, тадқиқот натижаларига кўра, олимлар «кибержиноятга ўзларининг таърифларини беришган. Уларнинг фикрича, "кибержиноят бу компьютер тизимлари ёки компьютер тармоқлари, шунингдек кибермаконга киришнинг бошқа ёрдамида ёки улар орқали кибермаконда, компьютер тизимлари ёки тармоқлари воситалари доирасида ҳамда компьютер тизимларига, компьютер тармоқларига қарши содир этилган ҳар қандай жиноятлар мажмуидир.

Шунингдек Россиянинг бошқа бир гуруҳ олимлари яъни Т.Н. Шарыпова ва А.А. Сидоренко ўз назариясида "кибер жиноят" атамаси "компьютер тизими ёки тармоғи ёрдамида, компьютер тизими ёки тармоғи доирасида, компьютер тизими ёки тармоғига қарши содир этилиши мумкин бўлган ҳар қандай жиноятни бирлаштирган деб ҳисоблайдилар. Бизнинг шу бугунги ҳолатимизда ахборот маконининг компьютер тизимларидан анча узоқлашиб кетганлиги тўғрисидаги фикрларга қўшилмасликнинг иложи йўқ, Шу муносабат билан, «кибержиноят» атамаси «компьютер жинояти» га қараганда кенгроқ маънога эга деган назарияни энг тўғри деб ҳисоблаш мақсадга мувофиқ бўларди. Ушбу ёндашув вакиллари томонидан берилган таъриф кенгроқ ҳаракатлар доирасини ўз ичига олади ва замонавийлик талабларига яхшироқ учун жавоб беради. Кибержиноятнинг моҳиятини яхшироқ тушуниш терминологиядан ташқари, ушбу турдаги жиноятларнинг ўзига хос белгиларини ҳам мукамал ўрганиш керак бўлади. Бу умумий содир этилган жиноятлардан ахборот маконидаги жиноятларни алоҳида таҳлилин олиб боришлик учун имконият беради ҳамда кибержиноятларга қарши курашнинг энг самарали чораларини белгилаб беради. Кўпгина тадқиқотчилар кибержиноятнинг ўзига хос хусусиятларини аниқладилар, ана шундай тадқиқотчилардан бири рус олим И.Г. Чекунов ички ва халқаро ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш асосида кибержиноятчилигининг нафақат жинойий қилмишларининг ўзига хос белгиларининг тавсифи балки жиноятнинг субъектлари, мақсадлари ва жиноятни фoш этишдаги мураккаблиklarини кўрсатиб бера олди. Тадқиқот муаллифи И.Г.Чекунов кибержиноятчиликнинг қуйидаги фарқловчи белгиларини ажратиб кўрсатади:

-жиноятчилар ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш орқали ўз мақсадларига эришилади;

-кибержиноят трансчегаравий хусусиятга эга ва виртуал усулларда содир этилади;

-кибержиноятлар яширин тарзда содир этилади ва "ҳам давомли ҳамда бир марталик" жинойий ҳолатлари бўлиши мумкин;

-бундай жиноятларга оид далилларни тўплаш қийин;

-ахборот маконида жиноятлар сонининг ўсиши бевосита технологик тараққиётнинг ривожланиши ва унинг натижаларига боғлиқ;

-кибержиноятларни субъекти асосан «ИТ технологиялари соҳасида чуқур билимга эга мутахассислари» ҳисобланади;

-кибержиноятлар асосан жудда катта миқёсда иқтисодий фойда олиш мақсадида содир этилади;

-кибержиноятларнинг гуруҳлар таркибида содир этилишига нисбатан ортиб бораётган тенденциялари мавжуд;

-жиноятларни фақат "ҳодисадан кейинги режимда" аниқлаш мумкин.

Кейинчалик, Россиялик олимлар А.А. Коновалов, С.А. Наумова, Д.Д. Колесниковалар глобал компьютер тармоқларида содир этилган жиноятларни таҳлил қилиб, кибержиноятнинг қуйидаги хусусиятларини аниқлайдилар:

-жиноят содир этилишид тармоқ ахборот маконининг ўзига хос хусусиятлари билан юқори даражада яширинганлиги (ишлаб чиқилган анонимлик механизмлари, инфратузилманинг мураккаблиги ва бошқалар) таъминланганлиги;

Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 15-апрелда "Киберхавфсизлик тўғрисида"ги 764-сон қонуни қабул қилиниши бу соҳанинг нақадар ривожланиб, ушбу соҳада содир этиладиган ҳуқуқбузарликларга қарши курашиш долзарблигидан далолат беради. Ушбу қонунда бир қатор таянч тушунчалар берилган. Жумладан:

Кибержиноятчилик — ахборотни эгаллаш, уни ўзгартириш, йўқ қилиш ёки ахборот тизимлари ва ресурсларини ишдан чиқариш мақсадида кибермаконда дастурий таъминот ва техник воситалардан фойдаланилган ҳолда амалга ошириладиган жиноятлар йиғиндиси деб таъриф берилган.

кибермакон — ахборот технологиялари ёрдамида яратилган виртуал муҳит;

кибертахдид — кибермаконда шахс, жамият ва давлат манфаатларига таҳдид солувчи шарт-шароитлар ва омиллар мажмуи;

киберхавфсизлик — кибермаконда шахс, жамият ва давлат манфаатларининг ташқи ва ички таҳдидлардан ҳимояланганлик ҳолати;

киберхавфсизлик ҳодисаси — кибермаконда ахборот тизимларининг ишлашида узилишларга ва (ёки) улардаги ахборотнинг очиқлиги, яхлитлиги ва ундан эркин фойдаланилишининг бузилишига олиб келган ҳодиса;

киберхавфсизлик объекти — ахборотнинг киберҳимоя қилинишини ҳамда миллий ахборот тизимлари ва ресурсларининг киберхавфсизлигини таъминлашга доир фаолиятда фойдаланиладиган ахборот тизимлари мажмуи, шу жумладан муҳим ахборот инфратузилмаси объектлари;

киберхавфсизлик субъекти — миллий ахборот ресурсларига эга бўлиш, улардан фойдаланиш ва уларни тасарруф этиш ҳамда улардан фойдаланиш бўйича электрон ахборот хизматлари кўрсатиш, ахборотни ҳимоя қилиш ҳамда киберхавфсизлик билан боғлиқ муайян ҳуқуқлар ва мажбуриятларга эга бўлган юридик шахс ва (ёки) яқка тартибдаги тадбиркор, шу жумладан муҳим ахборот инфратузилмаси субъектлари;

киберҳимоя — киберхавфсизлик ҳодисаларининг олдини олишга, киберҳужумларни аниқлашга ва улардан ҳимоя қилишга, киберҳужумларнинг оқибатларини бартараф этишга, телекоммуникация тармоқлари, ахборот тизимлари ҳамда ресурслари фаолиятининг барқарорлигини ва ишончилигини тиклашга

қаратилган ҳуқуқий, ташкилий, молиявий-иқтисодий, муҳандислик-техник чора-тадбирлар, шунингдек маълумотларни криптографик ва техник жиҳатдан ҳимоя қилиш чора-тадбирлари мажмуи;

киберхужум — кибермаконда аппарат, аппарат-дастурий ва дастурий воситалардан фойдаланган ҳолда қасддан амалга ошириладиган, киберхавфсизликка таҳдид соладиган ҳаракат;

муҳим ахборот инфратузилмаси — муҳим стратегик ва ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга бўлган автоматлаштирилган бошқарув тизимларининг, ахборот тизимлари ҳамда тармоқлар ва технологик жараёнлар ресурсларининг мажмуи;

муҳим ахборот инфратузилмаси объектлари — давлат бошқаруви ва давлат хизматлари кўрсатиш, муудофаа, давлат хавфсизлигини, ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш, ёқилғи-энергетика мажмуи (атом энергетикаси), кимё, нефть-кимё тармоқлари, металлургия, сувдан фойдаланиш ва сув таъминоти, қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш, уй-жой коммунал хизматлар кўрсатиш, банк-молия тизими, транспорт, ахборот-коммуникация технологиялари, экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, стратегик аҳамиятига эга бўлган фойдали қазилмаларни қазиб олиш ва қайта ишлаш соҳасида, ишлаб чиқариш соҳасида, шунингдек иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида ва ижтимоий соҳада қўлланиладиган ахборотлаштириш тизимлари;

муҳим ахборот инфратузилмаси субъектлари — давлат органлари ва ташкилотлари, шунингдек мулк, ижара ҳуқуқлари асосида ёки бошқа қонуний асосларда муҳим ахборот инфратузилмаси объектларига эгалик қилувчи юридик шахслар, шу жумладан муҳим ахборот инфратузилмаси объектларининг ишлашини ҳамда ҳамкорлигини таъминловчи юридик шахслар ва (ёки) якка тартибдаги тадбиркорлар.

Хулоса қилиб айтганда Ўзбекистон Республикасида кибержиноятлар кириб келиб кўпайиб бораётганлигини ҳисобга олиб Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисидаги қонунда белгиланган махсус профилактикани ўтказиш учун киберхавфсизлик соҳасида хавф ҳатарларнинг юзага келиши ва ушбу турдаги жиноятларни содир этадиган шахслар тоифаларининг кўпайиши ва ҳуқуқбузарликларнинг тури кўпайганлиги сабабли уларга қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган махсус профилактик тадбирлар амалга оширилади. Бу эса профилактика инспекторларига кибержиноятларга қарши аниқ ва манзилли махсус профилактик тадбирларни самарали амалга ошириш учун юксак билим ва тажриба керак бўлади

Фойдаланилган адабиётлар:

1. [https://nrm.uz/contentf?doc=573929_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_prezidenti_s_havkat_mirzиеevning_oliy_majlisga_murojaatnomasi_\(2018_yil_28_dekabr\)&products=1_vse_z_akonodatelstvo_uzbekistan](https://nrm.uz/contentf?doc=573929_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_prezidenti_s_havkat_mirzиеevning_oliy_majlisga_murojaatnomasi_(2018_yil_28_dekabr)&products=1_vse_z_akonodatelstvo_uzbekistan).
2. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 15-апрелда “Киберхавфсизлик тўғрисида”ги 764-сон қонуни. <https://lex.uz/uz/docs/5960604>.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 15-апрелда “Киберхавфсизлик тўғрисида”ги 764-сон қонуни. <https://lex.uz/uz/docs/5960604>.

4. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14-майда қабул қилинган “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги 371-сон қонуни. <https://lex.uz/docs/2387357>.
5. oglu Mustofaqulov B. A., oglu Du'smatov S. R. ADVANCED EXPERIENCES OF FOREIGN STATES IN ORGANIZING WORK WITH PERSONS SENTENCED TO RESTRICTION OF LIBERTY //Bulletin news in New Science Society International Scientific Journal. – 2024. – Т. 1. – №. 6. – С. 193-200.
6. oglu Mustofaqulov, Bobur Asror, and Shohjahon Ramz oglu Du'smatov. "ADVANCED EXPERIENCES OF FOREIGN STATES IN ORGANIZING WORK WITH PERSONS SENTENCED TO RESTRICTION OF LIBERTY." Bulletin news in New Science Society International Scientific Journal 1.6 (2024): 193-200.
7. oglu Mustofaqulov, B. A., & oglu Du'smatov, S. R. (2024). ADVANCED EXPERIENCES OF FOREIGN STATES IN ORGANIZING WORK WITH PERSONS SENTENCED TO RESTRICTION OF LIBERTY. Bulletin news in New Science Society International Scientific Journal, 1(6), 193-200.
8. Бобур М., Ўғли А., Обиджонов У. Ж. Ў. ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ЯККА ТАРТИБДАГИ ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 2. – №. 2-2. – С. 33-39.
9. Бобур, Мустофақулов, Асрор Ўғли, and Умиджон Жамолиддин Ўғли Обиджонов. "ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ЯККА ТАРТИБДАГИ ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ." Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies 2.2-2 (2024): 33-39.
10. Бобур, М., Ўғли, А., & Обиджонов, У. Ж. Ў. (2024). ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ЯККА ТАРТИБДАГИ ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(2-2), 33-39.